

Azərbaycan bayatılarının konteksti və sosial funksiyası

Ləman Vaqifqızı (Süleymanova)

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Folklor İnstitutu, aparıcı elmi işçi
E-mail: leman.suleymanova.2018@mail.ru
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1224-0039>

Xülasə. Mətnin kontekstinin öyrənilməsi olduqca mühümdür. Kontekstin öyrənilməsi son dövrlər dünya folklorşünaslığının çox diqqət yetirdiyi məsələlərdən biridir. Təəssüf ki, indiyədək Azərbaycan folklorşünaslığında digər mətnlər kimi bayatının da konteksti öyrənilməmişdir. 2010-cu illərdən sonrakı folklor toplanmalarında mətnlərlə yanaşı, onların kontekstinin də toplanılmasına səy göstərilmişdir. Ancaq bu toplanmalar indiyədək yazılmış tədqiqatlara o qədər də yansımamışdır. Bu, olduqca təəssüf doğuracaq haldır. Funksiya mətnin konteksti ilə birbaşa əlaqəlidir. Mətnin konteksti onun funksiyasını da təyin edən amillərin başında gəlir. Buna görə də hər bir mətn toplanarkən, eləcə də tədqiq olunarkən onun kontekstinin öyrənilməsinə səy göstərmək lazımdır.

Bayatının funksiyası da indiyədək Azərbaycan folklorşünaslığında heç diqqət yetirilməmiş məsələlərdən biridir. Funksiyanın öyrənilməsi kontekstdən asılı olduğu üçün onların əlaqəli şəkildə öyrənilməsi daha doğru olar. 2010-cu illərdəki çap olunmuş folklor toplanmalarına nəzər salanda görürük ki, çap olunmuş bayatıların böyük əksəriyyətinin konteksti verilməyib və mətnlər “cılalanmış” haldadır. Bu cür nəşr olunmuş bayatılar isə tədqiqat üçün lazımlı bilgiləri verə bilmir. Bu mətnlərə baxaraq onların funksiyasını təyin etmək mümkün deyil. Halbuki bayatının çoxlu funksiyası vardır və onun hansı funksiyanı daşmasını konteksti təyin edir. Biz bu yazımızda bayatının sosial funksiyasına diqqət çəkməyi düşünürük.

İndiyə kimi bayatının digər funksiyaları kimi sosial funksiyası da öyrənilməmişdir. Bayatının sosial funksiyasının öyrənilməsi bu janrla bağlı bir sıra məsələlərin üzərinə işıq tuta bilər. Bu funksiya özünü daha çox yas mərasimlərində rast gəlinir. Bu funksiyanı araşdırmaq üçün zamanında yetərinə material toplanmadığı üçün biz folklor toplanmaları zamanı söyləyicilərə ünvanladığımız suallar vasitəsilə və eləcə də onların yeri gəldikcə verdiyi məlumatlara əsasən bayatının sosial funksiyasını öyrənməyə çalışmışıq. Əslində mərasimin özü də sosial funksiya daşıyır, həmçinin orada deyilən mətnlər də həmin funksiyanı açıq-aşkar hiss elətdirir.

Açar sözlər: kontekst, funksiya, sosial funksiya, inanc, bayatı

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 20.04.2026; qəbul edilib – 21.05.2026

Context and social function of Azerbaijan bayatis

Laman Vagifkizi (Suleymanova)

Abstract. Studying the context of a text is extremely important. Studying context is one of the issues that world folklore studies have paid much attention to in recent times. Unfortunately, the context of the bayati, like other texts, has not been studied in Azerbaijani folklore studies so far. In folklore collections after the 2010s, efforts have been made to collect not only the texts but also their context. However, these collections have not been reflected in the research written so far. This is a very unfortunate situation. The function is directly related to the context of the text. The context of the text is one of the factors that determines its function. Therefore, when collecting and studying each text, it is necessary to make an effort to study its context. The function of bayati is also one of the issues that has not been paid attention to in Azerbaijani folklore studies. Since the study of function depends on the context, it would be more correct to study them in a related way. When we look at folklore collections published until the 2010s, we see that the context of the vast majority of published bayatis is not given and the texts are in a “polished” state. Such published bayatis can-

not provide the information necessary for research. It is impossible to determine their function by looking at these texts. However, bayati has many functions, and the context determines which function it carries. In this article, we intend to draw attention to several of the functions of bayati.

Until now, the social function of the bayati, like other functions, has not been studied. Studying the social function of the bayati can shed light on a number of issues related to this genre. This function is most often found in mourning ceremonies. Since sufficient material was not collected at the time to investigate this function, we have attempted to study the social function of bayati through questions we addressed to the narrators during folklore collections, as well as based on the information they provided as appropriate. In fact, the ceremony itself also carries a social function, and the texts said there also make this function clearly felt.

Keywords: *context, function, social function, faith, bayati*

Article history: received – 20.04.2026; accepted – 21.05.2026

Giriş / Introduction

Bayatının konteksti. Kontekst bayatının yaşadığı mühit, həyatıdır. Bayatının konteksti onun funksiyası ilə birbaşa bağlıdır. Bu iki amil bir-birini qarşılıqlı şəkildə şərtləndirir. Kontekst varsa, deməli, funksiya da var. Funksiya kontekstin bir parçasıdır.

Mətn kontekstdə fəaliyyətə keçirsə, onun funksiyasından danışmaq mümkündür. Mətn kontekstdə mövcuddursa, funksionallaşır. Konteksti yoxdursa, deməli, mətn donuq haldadır. Funksiya kontekstə görə dəyişməlidir. Məsələn, eyni bayatı toyda oxunursa, fərqli funksiya daşıyır, yasda oxunursa, funksiya da, təbii ki, dəyişəcək. Bu, onun funksional tərəfidir. Bayatının yaşamasını təmin edən elə onun funksionallığıdır. Mətnin funksiyasını itirməsi onun dövrüyədən çıxması ilə nəticələnir.

Kontekst çox geniş anlayışdır. Bəzən mətnə dair nəşə anlaşılmır, amma kontekstə baxanda aydın olur. İşlənmə yerinə görə, çəkilən adlar və s. kontekstə aid olur. Digər folklor mətnləri kimi bayatıları da anlamaq üçün onun kontekstinə bilmək lazımdır. Bəzi hallarda bu, mümkün olmur. Mətnin deyildiyi mərasim artıq sıradan çıxıbsa, bu o deməkdir ki, onun konteksti də itib. Bu zaman onun kontekstinə göz önünə gətirməyə çalışmaq lazımdır. Variantlı bayatılar bəzən özü öz kontekstinə izah edir. Variantlaşma yalnız bayatının deyil, digər folklor mətnlərinə də konteksti izah etməyə bir sıra hallarda kömək edir. Məsələn, nağılın birində quyuda div dayanır, nağılın digər variantında

isə həmin quyuda qarı dayanır. Yəni div əbədi sakin deyil, onu başqa bir personaj da əvəz edə bilər. Quyuda hansı personajın dayanmasından asılı olmayaraq funksiya eynidir. Funksiyadan danışarkən onun semantikasına da enmək lazımdır. Niyə yasda bayatı oxunur?

Kontekst bayatının məkanıdır. Funksiya kontekstin içərisindədir. Məsələn, toy, yaxud yas bayatının söyləndiyi məkanlardır. Toy, yaxud yas olmasa, həmişə, ya da ağı demək olmaz. Kontekst yalnız mərasimlə məhdudlaşmır. Funksiya ən müxtəlif kontekstdə realizasiya olunur. Yəni məkan olmasa, funksiya reallaşma bilmir. Bizi kontekstin nəzəri tərəfləri maraqlandırır. Burada bizə lazım olan məsələnin praktik tərəfidir. Bunları yazmaqda məqsədımız odur ki, bayatının funksiyasını anlamaq üçün hökmən onun kontekstinə bilmək lazımdır. Yalnız bu zaman doğru nəticələrə gəlmək mümkündür. Konteksti bilmədən funksiyanı bilmək olmur. Funksiya kontekstin əsasında üzə çıxır, reallaşır. Kontekst, belə demək mümkündürsə, funksiyanı diqtə edir. Bayatılar müxtəlif mərasimlərdə funksiyasını dəyişə bilər. Məsələn, aşağıdakı bayatı ilk baxışda məhəbbət bayatısı kimi görünür:

Dağları keçdim, gəldim,
Daşları düzdüm, gəldim.
Səni vəfasız gördüm,
Əlimi üzdüm, gəldim

[Azərbaycan bayatıları: 2022, s. 79].

Bu mətn yalnız məhəbbət bayatısı kimi deyil, Naxçıvanın Şərur bölgəsində yaslarda ağı kimi də oxunur¹.

Dağlara çən düşəndə,
Sünbülə = saçıma dən düşəndə.
Ruhum bədənnən = bədəndə oynar
Yadıma sən = yar düşəndə.

Bu bayatı kontekstinə görə sevgi, məhəbbət bayatısı hesab edilir. Ancaq həmin bayatının eyni zamanda yas məclislərində oxunduğu ilə bağlı məlumatlara da rast gəlirik: “Tərs mahnılardan “Hay mübarək!” Yazılmış toy havası “Nar, ey, nar” havasıdır. Ancaq burada həmin hava ölgün oxunur. Belə ölü üstündə oxunan mahnılar tərs mahnı adlanır. Oxunan zaman qaval əldə tərsinə çalınır.

Çəltihlər baş atıbdır, hay mübarək!
Sünbüllər qaş atıbdır, hay mübarək!
Bu nə qərribə toydur, hay mübarək!
Gözlərim yaş olubdur, hay mübarək!

Suyu arxa yönəldik, hay mübarək!
Çayı bosdana gətdik, hay mübarək!
Evin yıxılsın, fələk, hay mübarək!
Axır nə günə yetdik, hay mübarək!

Dağlara çən düşəndə, hay mübarək!
Gülə şəh, nəm düşəndə, hay mübarək!
Ruhum qəfəsdə oynar, hay mübarək!
Yadıma sən düşəndə, hay mübarək!

[Masallı folklor örnəkləri:
II, 2013, s. 376-379].

Yuxarıda yazılanlardan belə aydın olur ki, mətn bir çox hallarda olduğu kimi qalır, yaxud da kiçik bir variant fərqi ilə həm toyda, həm də yasa deyilə bilər. Yəni onun semantikasını funksiyası müəyyən edir. Biz kontekstə əsasən onun toy mahnısı, yaxud da ağı olduğunu müəyyən edə bilərik. Deməli, mətnin funksiyasını təyin edən onun kontekstidir.

Bayatı müxtəlif mərasimlərdə eyni funksiyaya daşıya bilər, amma kontekst fərqli olar. Kontekst konkret daha çox məclis və mərasimlərdir. Variantlaşma bir çox hallarda funksiya-

nın nəticəsidir. Folklor mətni ona görə dəyişmir ki, ancaq şifahi deyilir, funksiyaya görə də dəyişir. Funksiyanın öyrənilməsi eyni zamanda variantlaşmanın da öyrənilməsinə önəmli ölçüdə işıq tuta bilər.

Folklorun qanunauyğunluğu belədir: mətnin yaranması nə funksiyadan, nə də ifadan kənarda təsəvvür oluna bilməz. Mətn ifağının yaddaşındadır, o, mətni auditoriya qarşısında ifa etməyəndə mətn reallaşmır. Elə ki, mətn auditoriya qarşısında ifa olunmağa başladı, mətn “ətə-qana dolur, canlanır”. Mətnin məhz ifa zamanı ortaya çıxmasını söyləyicinin ifaya başlarkən ilahi ruhlardan yardım istəməsi də isbat edir. Söyləyici mətni söyləyərkən hələ sanki onu tam “təsəvvür etmir”. Məsələn, Aşıq Kamandar “Aşıq Qərib” dastanına belə başlayır:

Ax, yar, eyyy, ya mədəd,
Ya Rəsul, sənən mədəd...

– deyə uzadır. Bax:

[https://www.youtube.com/watch?v=gID8I6J5z6c&list=RDglD8I6J5z6c&start_radio=1]

Goranboy rayonunun Tatarlı kəndində yaşayan Aşıq Şəmmədlə söhbətimiz zamanı da eyni faktla qarşılaşdıq:

“– Şəmmət dayı, aşıx dasdana, ya məclisə başdıyanda Əlidən mədət isdiyirdi?

– Bəli. Bax məclisin başlanğıcı bu divaniyyənin başdıyır. Məclis divanisiyyənin:

Ey Həbiibiiiiib, həbibimsən,
Ya Rəsul, sənən mədət!

Analər oğlan doğanda

Qoy doğsun oğlanı mərt ...” (Aşıq Şəmməd)

Bu o deməkdir ki, aşıq hami ruhlardan dastanın ifası üçün yardım istəyir. Deməli, söyləyici ifaya başlamazdan əvvəl mətni əzbər bilmir (Əslində danışacağı mətnin əsas konturları onun beynində mövcuddur. Amma hər ifa yeni bir mətnidir. Bunu belə də ifadə etmək olar. Söyləyici auditoriya qarşısında mətni yenidən yaradır.) və üstəlik auditoriyanın ifaya münasibətini bilmir. İfa zamanı mətnin də necə ifa edilməsi müəyyənləşir və söyləyici ifa zamanı ifanın uğurlu alınması üçün ilahi ruhlardan yardım istəyir. Bu hala yalnız dastanların ifasında deyil, bayatı ifaçılığı zamanı da rast gəlinir. Aşağıdakı bayatıda da Əlidən mədəd istənilir:

Mən aşıx, ay mədəd,
Mədəd, ya Əli, mədəd.

¹ Faktı bizə verdiyi üçün prof. Ə. Əsgərə minnətdarlıq.

Dan ulduzu baş verdi,
Ayrılıxdı, ay mədət
[GAF:VII, 2018, s.104].

“Başqa sözlə desək, ifa olunan əsər dinləyicinin duyğularına, düşüncəsinə, təxəyyülünə, həyat tərzinə yaratdığı təsirlərlə mənə qazanır. Eyni zamanda tamaşaçının keyfiyyət və münasibəti, tamaşanın getdiyi mühit də ifağının ifasına böyük təsir göstərir. Bu baxımdan ifaçı və dinləyici ayrı-ayrılıqda deyil, birlikdə nəzərə alınır” [Sallabaş: 2020, s.103].

Mətnin mənası funksiyadan asılıdır. Mətn kontekstdə öyrənilir. Kontekst olmayanda mətn havadan asılı qalır:

Qaradı qaşın ördək,
Yaşıldı başın, ördək.
Həmişə cüt gəzərdiz,
Hanı yoldaşın, ördək?

Nümunə kimi verdiyimiz bayatı ilk baxışda məhəbbət bayatısına bənzəyir və dəfələrlə onun məhəbbət bayatısı kimi deyildiyinin şahidi olmuşuq. Bu bayatı Tovuz rayonunun yas məclislərində əri ölmüş arvada ünvanlanan ağıdır. Amma bu bayatıdan qarşısındakına sataşmaq, “ilişmək” üçün də istifadə edildiyini müşahidə etmişik. Yəni funksiyanı kontekst müəyyən edir. Yazdığımız misalda yasda oxunan bayatıda kontekst yasdır, funksiya isə ağıdır. Göründüyü kimi, eyni bayatı müxtəlif situasiyalarda oxuna bilər. “*Sosial mühit və şərait (kontekst) folklorun müəyyənləşdirilməsi üçün əvəzsizdir və xalq ədəbiyyatının janrlarını müəyyənləşdirməkdə, hər hansı mətnin özü qədər mühümdür*” (Ekici Metin).

Yaxud:

Burda bir atlı keçdi,
Atın oynatdı, keçdi.
Ay kimi şölə verdi,
Gün kimi batdı, keşdi.

Bu bayatı Naxçıvanın Qarabağlar kəndində ağı kimi oxunur. Eyni zamanda fəlsəfi bayatı kimi profan ifadə də istifadə edilir.

Bayatının sosial funksiyası. Bayatı sosial funksiyasını get-gedə itirməkdədir. Bu funksiyanın itirilməsi ağların ifa edilməsi ilə bağlı daha çox nəzərə çarpır. Həm yas məclislərində

apardığımız müşahidələr, həm də ağı deyən söyləyicilərlə söhbətlərimiz bunu sübut edir. Öncələr yasa gedən bütün qadınlar orada ağı deməyi bir növ “vəzifə borcu” hesab edərtilər. Odur ki, yas sahibləri də məclisə ağıçı dəvət etməyə ehtiyac duymazdılar. Keçmiş dövrün qadınlarının elə özləri ağıçılar idilər. Qadın məclislərini kəndin qadınları özləri “yola verərdilər”. Bu, əslində ağının sosial funksiyasıdır. Bununla cəmiyyətə sanki “hesabat verilir”. Bu, demək olar ki, bütün Azərbaycanda belə olmuşdur. Xalqın düşüncəsinə görə, ölüsü ölən ağılyar. Camaat baxır, ağlamamaq ayıbdır. Çastuşka ilə bağlı tədqiqat aparan Svetlana Adoneyevanın fikirləri dediklərimizi qüvvətləndirir: “*Çastuska janrı ifağının sosial rolu ilə əlaqəli olaraq daxili psixoloji formasını idarə edir*” [Адоньева: 2004, s.161].

Yalnız yas iştirakçılarının deyil, yas sahiblərinin də “cəmiyyətə verdiyi hesabat” var. Əksər yaşlı söyləyicilərin verdiyi məlumata görə, yas sahibi özəl hisslərini, dərdlərini (məsələn, ölən şəxs ağır xəstəlikdən çox əzab çəkərək dünyadan köçüb, bunu yasa gələnlər qarşısında ağıya çevirmək istəmirlər; mərhum əzazil kişi olub, ailəsinə gün verməyib, onun bu xasiyyətini el arasında deyilməsi uyğun görülür və s.) camaat yığışınca qədər ağıya çevirib deyir, yasda isə lazım bildiyi tərzdə ağlayır. Bu baxımdan Svetlana Adoneyevanın fikirləri yerinə düşür: “*Şəxsi həyatdan bəhs edən çastuşkalarla yanaşı, mətnlərin əhəmiyyətli bir hissəsi sosial məkan qurmaq funksiyasını inkar etməyən göstərici çastuşkalardır*” [Адоньева: 2004, s.161].

Söyləyicilərin dediyinə görə, Qax rayonunun Qarabaldır, Şotavar kəndlərində meyid ortadaykən gələn qadınlar əllərindəki parçanı meyidin üstünə atıb ağı deməyə başlayardılar. İlk gələn qadın bir-iki ağız ağı deyəndən sonra arxasınca gələn qadın parçasını meyidin üstünə atıb oturur, ağı deməyə başlayardı. Yaxud da oturan qadınlardan biri “A filankəs, bəsdir, sən dayan, bir az da mən deyim” deyirdi. Müasir dövrdə isə yasa qadınlar gətirdikləri parçanı pəncərənin qarşısına qoyub oturlar. Bu bölgədə də ağı deyən qadınların sayı kəskin şəkildə azalmışdır. Müasir dövrdə ağı demək olar ki, sosial funksiyasını itirmək üzrədir. İndiki yaslarda ölünün yaxın qohum-əqrəbasından başqa ağı deyən olmur. Son dövrlərdə dəfələrlə şa-

hidi olmuşuq ki, yas sahibləri dedikləri ağılarla gələnləri “tərpətmək istəsələr də”, onları mədəni surətdə ağı deməyə təşviq etsələr də, bu, heç bir nəticə vermir. Bu “təşviq” adətən, özünü belə cümlələrdə göstərir: “Harda ata diyif ağlıyən olsa, una qoşulləm. Harda baci diyən olsa, küreyimmən yeşil alov qalxar. Harda baci diyif ağlıyən olsa, bacimin uşaxları yadıma düşər. Harda ana diyif ağlıyən olsa, üzümü gızdədərəm. Harda qardaş diyif güvüllüyən olsa, una qoşulləm. Harda dərdi olan olsa, dərdimə qatıf ağlarım”². Ancaq yasin yad iştirakçılarından heç bir cavab alınmadığı zaman digər bir qohum reaksiya verməli oldu: “Ağız, sən dur, mən beziyim bacimi” (Soltanova Gülüstan). Ancaq əvvəllər bu cür ağı deyən ölü sahiblərini məclis iştirakçıları “Ağız, gör mən sana kimləri qurban eliyirəm” deyərək kiridər, öz ölülərinin adlarını sadalayar, bununla da ev sahiblərinə təskinlik verməyə çalışdılar: “Ağız, əlləri xınalı gedən Gülgəzi mən sana qurban eliyirəm, balaları mələr qalan Aidə sana qurban...”³.

Hətta 2023-cü ildə Şəkidə keçirilən yaslardan birində ölü sahiblərinin gələnlərə ağı demək üçün etdikləri açıq-aşkar xahişlərə də məhəl qoyan olmadı. Yaşı yetmiş keçmiş yaxın qohumlarımdan birinə “Yad adamların yaslarında da ağı deyirsənmi?” sualını ünvanladıqda aldığımız cavab belə oldu: “Ağız, mən Şirinnazam, yoxsa Mehruza qarıyam ki, hər yasa ağı deyəm? Ancaq öz yaslarımızda deyirəm” (İsmayılova Ziba). Şirinnaz və Mehruza qarı kəndin indi dünyasını dəyişmiş yaşlı qadınları olmuşlar. Onlar və onlar yaşda olan qadınlar kəndin bütün yaslarında ağı deməyi özlərinə borc hesab etdikləri halda, müasir dövrün yaşlıları bunu özləri üçün az qala təhqir hesab edirlər.

Məlum məsələdir ki, yalnız yasa gələnlər deyil, ölü yiyələri də ağı deməlidirlər. Əgər ölünün yaxınları ağı deməliyərsə, bu hal da qınaq obyektinə çevrilir. Yasdan çıxan qadınların ağlamayan, dil deməyən ölü yaxınlarını qınadığının, belə demək mümkünsə, onların qeybətini

etdiyinin dəfələrlə şahidi olmuşuq və bu özünü bayatı mətnlərində də göstərir:

Başda xəyal olarmı?
Yemiş kal olarmı?
Qardaşı ölən bacının,
Dili lal olarmı?

[Azərbaycan bayatıları: 2022, s.94].

Bəzən bu hal elə birbaşa yasa ölü yiyələrinin ünvanına da səsləndirilir. Nümunə kimi verdiyimiz bayatının digər variantı belədir:

Tabutu aldı bunun,
Örtüyü şaldı bunun.
Hərə bir ağı desin,
Bacısı laldı bunun

[Əliyev: 2023, s.138].

Əslində bu nümunədə yalnız ölünün bacısının “danlandığını” deyil, həm də məclisdə oturan qadınların ağı deməyə təşviqini görürük.

Cəmiyyətə yalnız yasa ağı deməklə hesab verilmir. Bu hesabın içində başqa maddələr də vardır. Tanış adamların və kənd qardaşının yasına getmək Azərbaycan xalqı üçün vacib hesab edilir. Bununla bağlı belə bir fikir də səsləndirilir ki, toya getməyə bilərsən, bunun üzürxahlığını sonra da da etmək olar. Amma yasa hökmən getmək lazımdır, çünki “ev sahiblərinin gözləri yasa gələcək hər kəsi axtarır”. Hətta üzrlü səbəb olmadan yaslarında iştirak etməyənləri birdəfəlik “hesab-kitabdan silən”, onlarla əlaqəni birdəfəlik kəsən adamlar haqqında da az eşitməmişik. Xalq şüurunda yalnız bir halda kənd qardaşının yasına getməmək bağışlanır. Əgər getməyən özünü də yaşlı olarsa, bu, normal qarşılanır. Yoxsa yas yasa qarışar deyirlər. Yaslı adam ancaq öz ölüsünün qırxı çıxdıqdan sonra digər yasa gedə bilər.

Yasda iştirak etməyin də müəyyən qaydaları vardır ki, bunları da sosial funksiyaya aid edə bilərik. Bunlardan biri də yasa ehşanın hökmən yeyilməsidir. Yaslarla bağlı qeydə aldığımız mətnlərin bir qismində də həm ehşan vermənin, həm də ehşan yemənin vacibliyi xüsusi vurğulanır. Həmçinin ehşanın qəbula keçirmənin şərtləri ilə bağlı xeyli mətn mövcuddur ki, bunlarda yasa gələnərdən başqa kəndin əlsiz-ayaqsızlarına, hamilələrə, nəfsi ağır olan

² Ağını 2023-cü ilin fevral ayında Şəki şəhərində keçirilən yas məclisində qeydə almışıq. Mətn söyləyicinin bacısı üçün ağı dediyi zaman telefonun yaddaşına yazılmışdır. Söyləyən: İsmayılova Ziba Məmmədali qızı.

³ Bu mətni birbaşa yasa qeydə aldığımız üçün söyləyicinin kimliyini müəyyənləşdirə bilmədik.

adamlara və s. ehsan yeməyindən göndərilməsinin zəruriliyi qeyd olunur. Bununla yanaşı, “Halva-çörək yalandı, Ölüyə qalan Qurandı.” kimi aforizmlərə də rast gəlmək mümkündür. Düşünürük ki, bu kimi fikirlər islamın qəbulundan sonrakı dövrün məhsuludur. Etnik ənənə isə ehsan vermənin və yemənin vacibliyini hələ də özündə yaşatmaqdadır.

Yasda “layıxlı” ağlamaq da məsələnin sosial tərəfidir. Hüzür yerinin necə təşkil olunması, ora nə qədər adamın yığılması, ağlamağın formaları (ölünün şəninə uyğun ağlamaq, məsələn, qorxağa aslan demək, yaşlıya çiçəyi burnunda gedən olmaz və s.), ağı deyilibmi, yasa getmənin vacibliyi (Yas sahibi el olar. Yasda adamın gözü axtarır.), ehsan yemənin vacibliyi (ehsan yeməyəninin ehsanının ilan-qurbağaya dönməsi, axırətdə ac qalması, ölünün incik qalması və s.), ehsanın ovsanata düşməsi (evində xəstəsi olana, şikəsti olana ehsanın göndərilməsi).

Ölüsü ölən ağlayır. Çünki əzizini itirib, bu hissin verdiyi acıdan, dərindən, yanıb-töküldüyündən ağlayır. Digər tərəfdən də yasa el yığılıb, hamı onun reaksiyasına baxır, ağlamamaq

ayıbdır. “Camaat baxır, ağlamamaq ayıbdır” düşüncəsi bayatının sosial funksiyasına aiddir. Əslində məclisin özü də sosial yerdir. “Filankəs toyda bir kəlmə deyə bilmədi, elə quru-quru çıxırırdı”, “Ağız, o nəydi? Qızları gözünü döyə-döyə oturmuşdu”, “Yazığı bi kəlmə deyif ağlıyan olmadı”, “Heyif, filankəsin zəhmətinə, o qədər zülüm çək, bir dəstə uşaq böyüt, axırda sana iki kəlmə deyən olmasın” tipli qınaqlara müxtəlif bölgələrimizdə keçirilən yas məclislərində, yaxud da yasdan sonra söyləyicilərlə söhbətlərimiz zamanı dəfələrlə eşitmişik. Yaşlı və yaxud da yaşlı insanların öz yaxınlarına – bacı, qız, gəlin, nəvəsinə onun yasında hökmən ağı deməsini tapşırmasını, hətta yasında oxunacaq ağını belə onlara tövsiyə etməsi ilə bağlı xatirələrlə dəfələrlə qarşılaşmışıq. “*Folklorun mühüm funksiyası nəsillər arasında mənəvi və əxlaqi əlaqələrin bərpası və inkişafıdır; folklorun bütövlükdə dəyər istiqamətlərində sosial rolunun öyrənilməsi insanların, gənclərin çoxşaxəli yanaşma və tövsiyələr tələb etdiyini sosial cəhətdən başa düşməyi tələb edir*” [Abramova: 2006, s.5].

Nəticə / Conclusion

Dünya folklorşünaslığında janrların funksiyasının öyrənilməsi məsələsi uzun zamandır aktual olsa da, Azərbaycan folklorşünaslığında bu məsələyə elə də diqqət ayrılmayıb. Bu məsələyə ötəri toxunan tədqiqatları nəzərə almasaq, elə də ciddi bir araşdırma ilə qarşılaşmırıq. Bu

baxımdan bayatının sosial funksiyasının, həmçinin digər funksiyalarının öyrənilməsinə lazımlı hesab edirik. Düşünürük ki, bu məqalə digər janrların funksiyasının öyrənilməsinə də yardım edə bilər.

Ədəbiyyat / References

1. *Azərbaycan bayatları*. (2022). Tərtib edən və ön sözün müəllifi: fil.ü.f.d., dos. Ləman Vaqifqızı (Süleymanova). Bakı: Elm və təhsil nəşriyyatı, 316 səh.
2. Ekici M. Halk Bilimi Çalışmalarında Metin Doku ve Konteks İlişkisinin Önemi. https://www.academia.edu/96451848/Halk_Bilimi_%C3%87al%C4%B1%C5%9Fmal-ar%C4%B1nda_Metin_Doku_ve_Konteks_%C4%B0li%C5%9Fkisinin_%C3%96nemi (istinad tarixi: 14.10.2025)
3. Əliyev, D. İsmayılı etnomühitindəki azsaylı xalqların folkloru. Bakı: Elm və təhsil nəşriyyatı, 2023, 372 səh.
4. *Güney Azərbaycan Folkloru*. (2018). VII cild. Toplayanı: Yrd.Doç.Dr. Nabi Kobotarian Azeroğlu. Tərtib edənlər: f.ü.f.d., dosent Mətanət Maşallahqızı (Abbasova) və Böyükbəy Ələkbəroğlu. Bakı: Elm və təhsil nəşriyyatı, 358 səh.
5. *Masallı folklor örnekləri*. (2013). II kitab. Toplayıb tərtib edən: Füzuli Bayat. Bakı: Nurlan nəşriyyatı, 400 səh.

6. Sallabaş M. Eyyüp. (2020). Halk Biliminin İşlevleri Bağlamında Geleneksel Çocuk Oyunları: Rük Çocuk Oyunları./Milli Folklor, Yıl 32, cilt 16, sayı 126, səh.99-109
7. Абрамова О. А. (2006). Нравственно-эстетические и ментальные ценности фольклора. Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата философских наук. Барнаул, 29 səh.
8. Адоньева С. (2004). Прагматика частушки./ Антропологический форум. №1, стр.156-178
9. URL https://www.youtube.com/watch?v=gID8I6J5z6c&list=RDglD8I6J5z6c&start_radio=1 (istinad tarixi: 05.02.2026)

Söyləyicilər

10. İsmayılova Ziba Məmmədəli qızı. 1953-cü ildə Şəki rayonunun Baş Göynük kəndində anadan olub. 1981-ci ildən Şəki rayonunun Cumakənd kəndində yaşayır. Ali təhsillidir. Müəllimdir. Təqaüddədir.
11. Məmmədov Şəmməd Cavanşir oğlu. 1960-cı ildə Goranboy rayonunun Safkürd kəndində anadan olub. Orta təhsillidir. İşsizdir. Vaxtilə aşığı kimi bölgədə keçirilən məclislərdə iştirak edib. (Aşığı Şəmməd)
12. Soltanova Gülistan Məmmədəli qızı. 1946-cı ildə Şəki rayonunun Baş Göynük kəndində anadan olub. 16 yaşında rayonun Aşağı Göynük kəndinə ərə gedib. Orta təhsilli. Hazırda dünyasını dəyişib.